

"טהר חייך בעבודה וקדשם בתורה"

חוזה המדינה, ב"ז הרצל, כתב בספרו מדינת היהודים, (תרנ"ו, 1896): **"אין לנו דגל. אנו זקוקים לדגל. בשעה שרוצים להנהיג אנשים רבים מן ההכרח הוא להניף סמל מעל לראשיהם"**. הצעתו הגרפית - דגל לבן ועליו שבעה כוכבי זהב - לא התקבלה וטוב שכך. הרצל צדק בצורך להניף דגל כדי לכנס אנשים ולהוביל אותם ליעד נבחר. התורה מספרת כי בעת מסע בני ישראל במדבר לכל אחד מתריסר השבטים היה דגל: **"וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל מַחְנֵהוּ וְאִישׁ עַל דָּגְלוֹ לְצַבָּאתָם"** (במדבר א' נב). הדגל נועד לגבש את השבט ולנוע בראשו אל היעד. דוד בן גוריון קבע: **"הדגל מגלם את היסוד המאחד, המלכד, הכללי, המשותף וההיסטורי שבמדינה ובאומה"**.

סיסמה, כמו דגל, היא מכשיר לקבץ ציבור ולהניע אותו ליעד. סיסמה טובה מקפלת במילים ספורות רעיון גדול ונשגב. כך הסיסמה המיוחסת ליהודה המקבי "מי לה' אלי". המשפט האחרון שמיוחס לטרומפלדור: "טוב למות בעד ארצנו". מפקדו האחרון של גוש עציון במלחמת העצמאות טבע את סיסמת עציון הלוחמת "נצח ירושלים". כוחה של הסיסמה נובע מהיותה גלויה ומפורסמת, כולם מכירים אותה ואת הרעיון שהיא משקפת. בצבא קיבלה הסיסמה מובן הפוך - צירוף מילים חסוי שמוכר רק לחיילים ביחידה מסוימת. כאשר רוצים לגייס אותם במהירות וביעילות מודיעים אותה באמצעי התקשורת. וכן גם צירוף מילים ידועות רק ללוחמים בגזרה מוגדרת, מי שמתקרב לעמדה בלא לומר את הסיסמה - מסתכן בנפשו. בימינו סיסמה היא גם צירוף אותיות, ספרות וסימנים נבחרים וחסויים שמאפשרים גישה לתוכנות במחשב.

הסיסמאות שבחרו לעצמן תנועות הנוער היו מן הסוג הראשון - גלויות, מוכרות ומבטאות רעיון גדול אותו שואפת כל תנועה להגשים. הן נועדו לגבש את החניכים, ללכדם לחבורה אחת ולהנחיל להם ערכים ואורחות חיים בהם דוגלת התנועה. הנוער העובד והלומד הניפה את הסיסמה: **"לעבודה להגנה ולשלום"**. על סמל השומר הצעיר נכתב "חזק ואמץ". תנועות הצופים בחרו במילים **"היה נכון"**. תנועת בני עקיבא חרתה על סמלה את המילים **"תורה ועבודה"**. היא אימצה את המשפט המוכר היטב לחברי התנועה ולבוגריה: **"קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה"**. המוזיקאי נתן שחר חיבר למשפט זה מנגינה קליטה וקצבית, אותה שרים חברי בני עקיבא ובוגרי התנועה. מי שגדל בבני עקיבא תוהה על הכותרת, המשונה ולכאורה משובשת, של המאמר - **"טהר חייך בעבודה וקדשם בתורה"**. הנה ההסבר:

תנועת בני עקיבא נוסדה בירושלים בשנת תרפ"ט (1929). היוזם והמייסד היה חבר צעיר, יחיאל אליאש. הוא נטל על עצמו אתגר קשה ומסובך - לייסד תנועת נוער ציונית דתית. באותם ימים בכירי המחנכים והרבנים הציוניים דתיים הסתייגו מהרעיון בטענה שדתיות ומרדנות אינם יכולים לדור בכפיפה אחת. תנועת נוער יסודה מרד נעורים וחתירה של בני הנוער להקים חברה טובה וצודקת יותר מזו שמקיימים המבוגרים. לעומתה, תורת ישראל ואורח החיים הנובע ממנה מחייבים מידה רבה של שמרנות, דבקות במסורת שעוברת מדור לדור: **"שְׁאֵל אֲבִיךָ וְיַגִּדְךָ זְקִינְךָ וְיֹאמְרוּ לְךָ"** (דברים לב ז). אליאש הצעיר והנלהב חלק עליהם וסבר שעולם התורה רחב ופתוח כדי להכיל תנועת נוער ולהעניק לבני הנוער מרחב ביטוי עצמי להביע את הנעורים שתוססים בהם. הוא כינס קבוצת תלמידים בירושלים והניח יסוד לתנועת הנוער בני עקיבא. כשאר תנועות הנוער גם בני עקיבא פעלה בחסות ובזיקה לתנועה בוגרת. הייתה זו תנועת תורה-ועבודה בראשה עמד ר' שלמה זלמן שרגאי. הוא היה מהבודדים בין מנהיגי הציונות הדתית

ורבניה, שעודד את אליאש, תמך ביוזמתו והעניק לו גיבוי. אליאש חש בחסרונה של סיסמה מלהיבה, סוחפת, שתקסום לבני הנוער ותהווה עבורם דגל מלכד ומגבש. כך מספר שרגאי: **"בשנת תר"צ (1930) פנה אלי יחיאל אליאש, שהיה מיוזמי וממייסדי בני עקיבא, וביקש ממני לתת לו סיסמה בשביל בני עקיבא שתקפל בתוכה את תמצית רעיון תורה-ועבודה ותשמש כצו לכל בן עקיבא לאורח חייו. הצעתי לו אז את הצו: 'טהר חיידך בעבודה וקדשם בתורה'"** (איגרות שרגאי לבני עקיבא, כ"ב בטבת תשי"ח, 17.1.1958. תודתי לבנו, אליהו שרגאי, שאיתר ומסר לי איגרת זו).

יחיאל אליאש מאשר זאת בזיכרונו (מעשה הבא בחזון, תשמ"ג, עמ' 61). הסיסמה נקלטה ואף הודפסה בגב חוברת החוקה הראשונה של בני עקיבא, תרצ"ד (1934) **[ראה איור]**. תוך זמן קצר פשטה הסיסמה בחוגי הנוער הדתי בארץ וגם בגולה. חבר קיבוץ הכשרה ועלייה עובדיה שפעל בסלֶבֶקוב שבפולין והיה קשור לתנועת הנוער השומר הדתי, יואל ריבק-אשל, רשם במכתב לבני משפחתו, ט"ז באלול תרצ"ד: **"שאיפתנו הרמוניה שלמה באנושות וביקום כולו. טהר את חיידך בעבודה וקדשם בתורה"** (אוסף מסמכי השומר הדתי, יוחנן בן יעקב). בקיני [סניפי] תנועת הנוער הציונית דתית בפולין, השומר הדתי, שהייתה במובן מסוים 'האמא' של בני עקיבא בארץ, התנוססה סיסמה זו. יצחק רוזנברג תיאר את הקן [הסניף] בעירו זוירצ'ה שבגליציה: **"בחדר הבא מזדקרת כתובת: 'טהר חיידך בעבודה וקדשם בתורה'"**. בוגרי תנועות הנוער הציוניות בגולה שביקשו לעלות לארץ ולבנות אותה נדרשו לצאת לשנת הכשרה בקיבוצים תנועתיים בגולה. בקיבוצי העלייה הקשורים לשומר הדתי בפולין התנוססה אותה סיסמה. באוסף צילומים נדיר שהתגלה במחסני מחנה הרצח אושוויץ בירקנאו, מצוי בין השאר גם צילום, ככל הנראה מתנועת עזרא בגרמניה, שחבריה גורשו לפולין על ידי הנאצים בגירוש זבונשיין, צילום של חברים בקן התנועה, ומעליהם מתנוססת הכתובת: **"טהר את חיידך בעבודה וקדשם בתורה"** (צילום מספר 53649. אוסף הצילומים מוצב במוזיאון אושוויץ בירקנאו, במבנה הסאונה. הצילומים פרסמו בספר, בו נעשה מאמץ לזהות את המצולמים) **[ראה איור]**. בעיזבונה של שושנה לנצ'ר-טננבוים, מצוי צילום של חבורת חלוצים דתיים, שצולם ככל הנראה בפולין אחרי מלחמת העולם השנייה. שושנה הייתה רכזת קיבוץ צעירים דתיים שהתכוננו לקראת עלייתם ארצה **[ראה איור]**. היא זכתה לעלות לארץ עם חבריה, הצטרפה לכפר עציון, ונפלה בקרב האחרון בכפר עציון, ביום ד' באייר תש"ח, 13.5.1948). לא רק בני נוער אמצו אותה אלא גם התנועה הבוגרת. מעל בימת הוועידה התשיעית של תנועת תורה-ועבודה בארץ, היא הפועל המזרחי, ניסן תש"ו, הופיעה כרזה גדולה באותו נוסח **[ראה איור]**, ועוד הרבה.

ש"ז שרגאי היה חסיד רדזין, תלמיד חכם, הוגה דעות, איש עט וספר, שנשא בתפקידים ממלכתיים וציבוריים חשובים בהם ראש מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית וראש עיריית ירושלים. הוא היה מהוגי רעיון תורה-ועבודה והצליח לקפל בארבע מילים רעיון עמוק: הוא קשר בין צמד המילים **תורה ועבודה** לשני מושגים יהודיים עתיקי יומין, **טהרה וקדושה**. בכך העניק לתורה ולעבודה ערך טהור ומקודש, מרומם ונעלה. לדעתו של שרגאי (כדברי בנו ר' אליהו), הטהרה קודמת לקדושה, הטהרה היא תנאי לקדושה. כדי להתקדש חייב אדם להקדים ולהיטהר ולכך מקורות רבים בספרות המחשבה וההלכה היהודית.

מהו איפוא מקור הנוסח המהופך: **קדש חיידך בתורה וטהרם בעבודה?** - מסתבר שגם נוסח זה היה מוכר בחוגי השומר הדתי בפולין וגם בארץ כבר בשנות ה-30 וה-40 של המאה ה-20. **"באה תנועת תו"ע ... לקדש את חייו בתורה ולטהרם בעבודה"**, כתבה אחות חוה קוריאנסקית, בקן השמה"ד בביאליסטוק ("הרואה אני בקבוץ את המקום היחידי להגשמה המלאה של רעיון תו"ע - ומדוע?"), מעיזבונה של חוה קוריאנסקית (קרייצלר), ללא תאריך, אוסף מסמכי השומר הדתי, יוחנן בן יעקב). בתיאור העלייה לקיבוץ עין צורים, תש"ז, 1947, כתב יונה כהן:

במכונית מיוחדת הובאו ספר תורה וארון קודש. בשירה ובמחול הכניסוהו לחדר האוכל שזה עתה נשלמה הקמתו. מעתה יקוים בהם 'ויהיה מחניך קדוש', חברינו **יקדשו חייהם בתורה ויטהרום בעבודה** (יונה כהן, "העלייה להרי חברון", ההד, תשרי תש"ז, עמ' כח. ההדגשה במקור).

המוזיקאי ד"ר נתן שחר הלחין חלק משירי בני עקיבא וניהל במשך כמה שנים מקהלות חניכים שהופיעו בעצרות הפתיחה של ועידות התנועה. שחר נטל את הסיסמה המוכרת והידועה שהגה שרגאי ושינה אותה באופן שתתאים למנגינה שהלחין. הוא הגדיל לעשות בספרו שירת הנוער (יד בן צבי, תשע"ח), שם טען כי בתשל"ד, 1974, לא הייתה לבני עקיבא סיסמה מתאימה ולכן: "טבע נתן שחר את המשפט 'קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה'!"

ראוי לדייק בדברים ולכבד את הוגה הסיסמה המקורית ולא לשכוח אותו. מעמדו של ש"ז שרגאי בתנועת תורה-ועבודה ותמיכתו הרבה בבני עקיבא, וכבוד לסיסמת התנועה מחייבים לתקן את המעוות. להכיר ולהוקיר את תרומתו ואת פועלו של ש"ז שרגאי לבני עקיבא ולירושלים. משימה זו מוטלת לפתחה של ההנהלה הארצית של בני עקיבא יחד עם הנהלת יד בן צבי, שהוציאה לאור את הספר 'שירת הנוער'.

האם ניתן להחזיר עטרה ליושנה ולחדש את השימוש בנוסח המקורי של שרגאי - ספק. הנוסח המשובש השתרש ונקלט עמוק בתודעה התנועתית ובקרב חבריה ובוגריה. דווקא משום כך חובתנו לזכור ולהזכיר את המקור ולפעול שלא יעלם. ניסוח סיסמה מקפל בתוכו תובנות עמוקות, שינוי הנוסח משנה אותו. בדיוק כפי שלא נעלה בדעתנו לשנות את דגל המדינה ואת הסמל שלה. תנועות הנוער הציוניות צמחו לפני מאה שנים מתוך עולם רווי באידאולוגיות גדולות וחובקות כל. העולם השתנה, ואנחנו חיים כיום בעולם פוסט-מודרני, שמבטל כל אידאולוגיה, מנפץ כל ערך ומערער על כל סיפור מכוון (נרטיב). באווירה זו סמלים וסיסמאות אינם מהווים יסוד מוצק, מתווה דרך ומורה כיוון. דווקא אנו בני העם היהודי, ובמיוחד מי שמטפחים את מסורת הדורות ונצמדים אליה בדבקות, חייבים לעיין בעבר, לשמר את הזיכרון ולטפחו. מי כמונו מצווים: "זְכֹר יָמוֹת עוֹלָם בְּיַנּוּן שְׁנוֹת דָּוִד וְדָוִד" (דברים לב ז). מרד הנעורים הנ"ל אינו מבטל צו זה ואינו מעניק לנו זכות למחוק אותו.

רבים טועים לפרש את המילים תורה ועבודה כשילוב לימוד תורה וקיום מצוות יחד עם עבודה, מלאכת כפיים. לא לכך כיוונו הוגי הרעיון, הם ייחסו לעבודה, מלאכת כפיים, ערך משרת שנועד להוביל את האדם ואת החברה להגשמת ערך גדול וחשוב הרבה יותר. לדעתם, תורה-ועבודה הוא צירוף שני מושגים והתכתם למיקשה אחת שאינה ניתנת לפירוק. רעיון תורה-ועבודה אינו תערובת פיזיקאלית של שני יסודות, כדוגמת ברזל וגפרית שניתנים להפרדה בעזרת מגנט, אלא תרכובת כימית בה שני היסודות מאבדים את טיבעם הראשוני ויוצרים מהות חדשה, כדוגמת חמצן ומימן שיוצרים יחד מים.

"היהדות מתבססת על שלושה יסודות שהם אחד - הדת, הלאומיות והסוציאליזם" [חברתיות]. תנועת תורה-ועבודה "רואה את תעודת האדם בחיים מוסריים וצודקים ... הגנה ועמידה לימין החלשים ... התרחקות מניצול והגנה על המנוצלים והמדוכאים ... שאיפה לסדר חברתי המיוסד על הצדק והטוב" (שרגאי, "מחשבת תורה-ועבודה", נתיבה, ט' בניסן תרצ"ה). רעיון זה לא פג טעמו ולא נס ליחו. בלשון ימינו רעיון תורה-ועבודה משמעו צדק חברתי. את המאמר המרכזי שכתב בנושא חתם ש"ז שרגאי בקריאה: "החזון המיוחד שלנו ... הגשמה אישית לטהרת החיים על ידי עבודה ולקדושתם בתורה".

יוחנן בן יעקב
כפר עציון